

проживаюча підвищеною проникністю десни для красителя розчину Ш-П і, відповідно, мікроорганізмів, а також позитивна реакція розчину Ш-П на резервний полісахарид глікоген, свідечуюча про наявність у десні запалення.

Крім того, у них спостерігалося порушення функціонального стану мікрокапілярного русла десни, при якому під впливом ЖН замість збільшення кровотоку в капілярах відбувалося їх спазмування.

Розроблений ЛПК, який включає препарати, що знижують холестерин і зменшують проникність судин, нормалізують обмін речовин і посилюють резистентність організму, регулюють ліпідний обмін і виводять токсини з організму, привів у пацієнтів основної групи до певної нормалізації функціонального стану мікрокапілярного русла десни і до зниження ступеня запальних процесів у ній, що корелювало з покращенням їх стоматологічного статусу.

Список літератури

1. **Никитин В.С.** Особливості дентальної імплантації у пацієнтів з цукровим діабетом / В.С. Никитин, О.П. Капітонова, І.Н. Антонова // Трансляційна медицина. – 2015. – №2(6). – С. 25–31.
2. **Pavya G.** Effect of Diabetes in Osseointegration of Dental Implant - A Review / G. Pavya, N. A. Babu // Biomed Pharmacol J. – 2015. – №8. – P. 353-358.
3. **Turkylmaz I.** One-year clinical outcome of dental implants placed in patients with type 2 diabetes mellitus: a case series / I. Turkylmaz // Implant Dent. – 2010 – Aug;19(4). – P. 323-329.
4. Сахарний діабет і запальні процеси в порожнині рота / М.А. Райан, Р. Вільямс, С. Гросси [і др.] // Клинічна стоматологія. – 2006. – № 4 (40). – С. 62-65.
5. Патент 46671 Україна, МПК А61N 5/00, А61K 8/00, u2009 09531. Спосіб кількісної оцінки запалення у тканинах пародонту / Деньга О.В., Деньга Е.М., Деньга А.Е.; опубл. 25.12.09, Бюл. № 24.
6. Патент 47096 Україна, МПК А61N 5/00, А61K 8/00, u2009 09529. Спосіб оцінки функціонального стану мікрокапілярного русла слизової ясен / Деньга О.В., Деньга Е.М., Деньга А.Е.; опубл. 11.01.10, Бюл. № 1.
7. Диагностика, лікування і профілактика стоматологічних захворювань / [В.І. Яковлева, Е.К. Трофимова, Т.П. Давидович і др.] – Мінськ: Вища школа, 1994. – С. 14-21.
8. **Данилевський Н.Ф.** Пародонтологія дитячого віку / Данилевський Н.Ф., Вишняк Г.Н., Політун А.М. – К.: Здоров'я, 1981. – С. 13-14.
9. **Гуц Ю.В.** Роль ступеня кератинізації слизової оболонки порожнини рота в оцінці результатів проби Шиллера-Писарева / Ю.В. Гуц // Стоматологія. – 1989. – № 2. – С. 72
10. **Логінова Н.К.** Функціональна діагностика в стоматології / Логінова Н.К. – М.: Партнер, 1994. – 75 с.
11. Туманов А.К. Основи судово-медичної експертизи речовинних доказів / Туманов А.К. – М.: Медицина, 1975. – С. 25-42.

REFERENCE

1. **Nikitin V.S., Kapitonova O.P., Antonova I.N.** Features of dental implantation in patients with diabetes mellitus. *Translyatsionnaya meditsina*. 2015;2(6):25–31.
2. **Pavya G, Babu N. A.** Effect of Diabetes in Osseointegration of Dental Implant - A Review. *Biomed Pharmacol J*.2015;8 (October Spl Edition). Available from: <http://biomedpharmajournal.org/?p=3593>
3. **Turkylmaz I.** One-year clinical outcome of dental implants placed in patients with type 2 diabetes mellitus: a case series. *Implant Dent*. 2010;Aug;19(4):323-329.
4. **Rayan M.A., Vil'yams R., Grossi S.** Diabetes mellitus and inflammatory processes in the oral cavity. *Klinicheskaya stomatologiya*. 2006;4(40):62-65.
5. **Denga O.V., Denga E.M., Denga A.E.** Patent №46671, Ukraine, MPK A61N 5/00, A61K 8/00, u2009 09531. Method of quantitative evaluation of inflammation in periodontal tissues; publ. 25.12.09, Bul. № 24. (in Ukraine).
6. **Denga O.V., Denga E.M., Denga A.E.** Patent №47096, Ukraine, MPK A61N 5/00, A61K 8/00, u2009 09529. Method of assessment of functional status of micro capillary bed mucous gums; publ. 11.01.10. Bul. № 1. (in Ukraine).
7. **Yakovleva V.I., Trofimova Ye.K., Davidovich T.P. I dr.** Diagnostics, treatment and prevention of dental diseases. Minsk: *Vysshaya shkola*, 1994. 14-21p.
8. **Danilevskiy N.F., Vishnyak G.N., Politun A.M.** *Parodontologiya detskogo vozrasta* [Pediatric periodontics]. Kiev: *Zdorov'ya*, 1981:13-14.
9. **Guts YU.V.** The role of the degree of keratinization of the oral mucosa in assessing the results of the Schiller-Pisarev test. *Stomatologiya*.1989;2:72.
10. **Loginova N.K.** *Funktsional'naya diagnostika v stomatologii* [Functional diagnostics in dentistry]. Moskva: *Partner*, 1994:75.
11. **Tumanov A.K.** *Osnovy sudebno-meditsinskoy ekspertizy veshchestvennykh dokazatel'stv* [Fundamentals of forensic medical examination of material evidence]. Moskva: *Meditsina*, 1975:25-42.

Поступила 06.08.2020

DOI 10.35220/2078-8916-2020-37-3-64-69

УДК 616-089.23.004-312-71:001.5.008.5

**С.В. Рачинський, С.А. Шнайдер, д.мед.н.,
О.В. Лабунець, к.мед.н., Т.В. Дієва, д.мед.н.,
В.А. Лабунець, д.мед.н.**

Державна установа «Інститут стоматології
та щелепно-лицевої хірургії
Національної академії медичних наук України»

Прогноз розповсюдженості і інтенсивності розвитку стоматологічної ортопедичної захворюваності серед осіб призовного віку західного регіону України. Проведено поглиблене клінічне дослідження 294 чоловіків призовного віку, з яких 185 міського і 109 сільського населення. Встановлено достатньо високу величину

розповсюдженості і інтенсивності розвитку стоматологічної ортопедичної захворюваності серед даної категорії населення, яка складає 275,7 серед міських і 522,9 серед сільських мешканців. Визначено велими значну «приховану», потенційно можливу у найближчу перспективу ортопедичну захворюваність у вигляді зубів з $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ вже зруйнованої чи пломбованою коронкової частини жувальних зубів, яка складає 5210,8 зубів серед міського і 5199,9 серед сільського населення на 1000 осіб даної вікової групи і статті. Акцентовано увагу, що при відсутності дієвої якісної санації, а особливо її організації, у чоловіків призовного віку вже у найближче майбутнє різко зросте ортопедична захворюваність, і особливо, інтенсивність її розвитку.

Ключові слова: стоматологічні огляди, чоловіки призовного віку, ортопедична захворюваність, перспектива розвитку

**С.В. Рачинский, С. А. Шнайдер, О.В. Лабунец,
Т.В. Диева, В.А. Лабунец**

Государственное учреждение «Институт стоматологии и челюстно-лицевой хирургии Национальной академии медицинских наук Украины»

**ПРОГНОЗ РАСПРОСТРАНЕННОСТИ
И ИНТЕНСИВНОСТИ РАЗВИТИЯ
СТОМАТОЛОГИЧЕСКОЙ
ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ ЗАБОЛЕВАЕМОСТИ
У ЛИЦ ПРИЗЫВНОГО ВОЗРАСТА
ЗАПАДНОГО РЕГИОНА УКРАИНЫ**

Проведено углублённое клиническое обследование 294 человек призывного возраста, из которых 185 городского, а 109 сельского населения. Установлено достаточно значительную величину распространённости и интенсивности развития стоматологической ортопедической заболеваемости среди данной категории населения, которая составляет 275,7 среди городских и 522,9 среди сельских жителей на 1000 лиц данного возраста. Определена весьма значительная «скрытая», потенциально возможная на ближайшую перспективу ортопедическая заболеваемость в виде зубов с $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ уже разрушенной или пломбированной коронковой частью жевательных зубов, которая составляет 5210,8 зубов среди городского и 5199,9 среди сельского населения на 1000 лиц данной возрастной группы и пола. Акцентировано внимание, что при отсутствии качественной санации, а особенно её организации, у лиц призывного возраста уже в ближайшее будущее резко возрастет ортопедическая заболеваемость и, особенно, интенсивность её развития.

Ключевые слова: стоматологические осмотры, лица призывного возраста, ортопедическая заболеваемость, перспектива развития.

**S.V. Rachinsky, S.A. Schneider, O.V. Labunets,
T.V. Dieva, V. A. Labunets**

State Establishment «The Institute of Stomatology and Maxillo-Facial Surgery National Academy of Medical Science of Ukraine»

**THE FORECAST OF THE PREVALENCE
AND INTENSITY OF THE DEVELOPMENT
OF DENTAL ORTHOPEDIC MORBIDITY
IN PEOPLE OF MILITARY AGE IN THE
WESTERN REGION OF UKRAINE**

ABSTRACT

An in-depth clinical examination of 294 people of military age was carried out, of which 185 are urban and 109 are rural. A fairly significant value of the prevalence and intensity of development of dental orthopedic morbidity among this category of the population has been established, which is 275.7 among urban and 522.9 among rural residents per 1000 persons of a given age. A very significant «hidden», potentially possible in the near future, orthopedic morbidity in the form of teeth with $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ already destroyed or filled coronal part of the chewing teeth, which is 5210.8 teeth among the urban population and 5199.9 among the rural population per 1000 persons of this age group and gender. Attention is focused on the fact that in the absence of significant high-quality rehabilitation, and especially its organization, in persons of military age, in the near future, orthopedic morbidity and, especially, the intensity of its development will sharply increase.

Key words: dental examinations, persons of military age, orthopedic morbidity, development perspective.

Загальновідома достатньо значна розповсюдженість стоматологічних захворювань серед осіб молодого віку, як до призову в армію [1-9] так і безпосередньо військовослужбовців рядового складу [10-16, 19]. Попередньо нами були висвітлені матеріали про сучасний стан даної проблеми у Західному регіоні нашої країни, у одному з найбільш характерних регіонів з високою ступінню розповсюдженості стоматологічних захворювань. Визначена анатомо-топографічна характеристика зубів і дефектів зубних рядів, які підлягають ортопедичному лікуванню [20]. Встановлена значна частота виникнення ортопедичної захворюваності, інтенсивності її розвитку у даній категорії населення, особливо серед сільських мешканців та доведено вкрай низький рівень задоволеності даних осіб в ортопедичній допомозі [21-22]. Враховуючи наведене, стає питання, а що далі і який прогноз розвитку даної патології на найближчий час та який вплив вона може мати на загальний об'єм ортопедичної допомоги. Зважаючи на це, метою даної роботи саме і стало – прогноз розвитку ортопедичної захворюваності у осіб призовного віку та його обґрунтування.

Матеріали і методи дослідження. Для досягнення поставленої мети нами було проведено поглиблене клінічне обстеження 294 чоловіка призовного віку Івано-Франківської області, з яких 185 міських і 109 сільських мешканців. Отримані дані стоматологічного статусу реєструвались у "Діагностичній карті обстеження стоматологічного ортопедичного хворого", попередньо розробленій у ДУ "Інститут стоматології та щелепно-лицевої хірургії", яка була складена з 3-х основних розділів. У першому була віддзеркалена інформація про хірургічну й терапевтичну патологію, у 2-му ортопедичну та ортодонтичну, а у 3-му – види, структура й об'єм пропонованої ортопедичної допомоги з основних, найбільш розповсюджених в практичній охороні нашої країни, видів зубних протезів. Окрім цього, фіксувалась також додаткова інформація у повній відповідності з завданням дослідження та спеціальним шифратором. Після проведення стоматологічних оглядів проводилась вибірка матеріалів, їх групування, статистична обробка з отриманням середньо-арифметичної величини з подальшим їх занесенням у відповідні таблиці. Слід зазначити, що при визначенні мінімальної кількості обстежених осіб для отримання статистично достовірних даних, ми керувались методичними рекомендаціями Комітету експертів ВОЗ [17-18], яка значно перевищила пропоновану величину добірки.

Результати дослідження та їх обговорення. Перш ніж надавати прогноз розвитку стоматологічної ортопедичної захворюваності у осіб призовного віку й об'єму необхідної ортопедичної допомоги та, особливо, її обґрунтування, нами у табл.1 представлено її дійсний стан на теперішній час. При цьому, у групу «Кількість зубів, які підлягають протезуванню» нами заносились тільки ті зуби, коронкова частина твердих тканин яких була зруйнована на $\frac{2}{3}$ частини чи повністю зруйнована з можливістю їх відновлення штифтовими конструкціями. Слід зазначити, що нами у зубній формулі карти обстеження у всіх зубів з руйнованою коронковою частиною вказувався безпосередньо ще і об'єм руйнованих тканин клінічної коронки за класифікацією Кльоміна, тобто $\frac{1}{3}$, $\frac{1}{2}$, $\frac{2}{3}$ та більше $\frac{2}{3}$ частини. При цьому, зуби з руйнованою на $\frac{1}{3}$ та $\frac{1}{2}$ коронковою частиною чи пломбовані з подібним об'ємом руйнування ми недолучали до клінічних показань щодо їх ортопедичного лікування.

Таблиця 1

Стоматологічна ортопедична захворюваність у чоловіків призовного віку Івано-Франківської області, на 1000 осіб

Склад населення	Кількість осіб, які підлягають протезуванню	Кількість зубів, які підлягають протезуванню	Кількість дефектів зубних рядів, які підлягають протезуванню	Кількість видалених зубів		Кількість зубів і дефектів зубних рядів, які підлягають протезуванню	
				Всього	На 1-го обстеженого	Всього	На 1-го обстеженого
міське	275,7	578,4	189,2	210,8	0,21	787,6	0,77
сільське	522,9	1302,8	596,3	651,4	0,65	1899,1	1,90

Таблиця 2

Кількість осіб і зубів зруйнованих на $\frac{1}{3}$ - $\frac{1}{2}$ коронкову частину жувальної групи у чоловіків призовного віку Івано-Франківської області (на 1000 осіб)

Населення	Кількість осіб		Кількість зубів		Кількість зубів на 1-го обстеженого
	Всього	Співвідношення у %	Всього	Співвідношення у %	
міське	881,5	51,4	5210,8	50,5	5,2
сільське	834,6	48,6	5109,9	49,5	5,1

Разом з тим, знаючи про недовгостроковий вік пломб, як таких, та значну частину зубів з подібним об'ємом руйнуванням коронки зуба ще зовсім нелікованих, можливо з повною впевненістю їх віднести до певної групи ризику. А, враховуючи вельми значну розповсюдженість стоматологічної ортопедичної захворюваності, інтенсивність її розвитку та вкрай незадовільний стан надання стоматологічної допомоги даній

категорії населення і особливо її організації, а про це вельми яскраво і переконливо свідчать дані табл. 1, вони вже у найближчу перспективу складуть групу «ортопедичні хворі», як за необхідністю їх покрити штучними коронками так і виготовлення мостоподібних протезів, за рахунок видалення зубів жувальної групи, в силу достатньо понятних причин. Приймаючи до уваги останнє, у табл. 2, наведена кількість осіб і кіль-

кість зубів зі зруйнованою чи – пломбованою на 1/3 - 1/2 коронковою частиною зубів жувальної групи у осіб призовного віку.

Згідно представлених даних, кількість осіб з подібним об'ємом руйнування коронкової частини зубів серед міського населення складає 881,5 і

834,6 осіб серед сільського населення даного віку і статі на 1000 обстежених. При цьому, прогнозований об'єм ортопедичної допомоги, а саме виготовлення одиночних коронок може зрости серед міського населення до 5210,8 і сільського 5109,9 одиниць на 1000 осіб.

Таблиця 3

Кількість зубів, які підлягають ортопедичному лікуванню та зруйнованих чи пломбованих на 1/3-1/2 коронкової частини жувальної групи, у чоловіків призовного віку Івано-Франківської області, на 1000 осіб

Населення	Кількість зубів, що потребують ортопедичного лікування			Кількість зубів зруйнованих чи пломбованих на 1/3-1/2 частину			Загальна кількість зубів		
	Всього	Співвідношення у %	Співвідношення у абс. показниках	Всього	Співвідношення у %	Співвідношення у абс. показниках	Всього	Співвідношення у %	Співвідношення у абс. показниках
міське	578,4	30,8	1,0	5210,8	50,5	1,02	5789,2	47,5	1,0
сільське	1302,8	69,2	2,1	5109,9	49,5	0,98	6412,7	52,5	1,1

Отже, зважаючи на це, у табл. 3 наведено можливий загальний об'єм ортопедичного лікування чоловіків призовного віку на найближчі 3-5 років.

Таким чином, при теперішньому стані організації надання стоматологічної ортопедичної допомоги даній категорії населення, розповсюдженість ортопедичної захворюваності може зрости серед міського населення у 3,2 рази, а сільського у 1,6, і це при тому, що у сільського населення вона вже висока і складає 522,9 осіб на 1000 населення даної вікової категорії. І це не останнє у подібній ситуації, з теперішнім станом організації її надання молодим особам призовного віку і статусу.

Далі, зважаючи, що кількість видалених зубів у них вже на сьогоднішній день достатньо значна, а саме 210,8 серед міських і 651,4 серед сільських мешканців на 1000 осіб, що вкрай негативно характеризує ще раз рівень надання стоматологічної допомоги, як група осіб, так і кількість видалених зубів може різко збільшитися, особливо серед сільського населення.

Слід зазначити, що кількість видалених зубів серед допризовників у міського населення у 3,1 рази менша ніж у сільського. Але вона, як на нас, всецільо залежить не від рівня захворюваності, а тільки за рахунок більш високого рівня надання стоматологічної, як терапевтичної так і ортопедичної допомоги у містах і не більш того.

Аналізуючи отримані матеріали слід констатувати, що при відсутності достатнього рівня надання стоматологічної допомоги чоловікам призовного віку, вже у найближчі роки різко зросте

як сам рівень стоматологічної ортопедичної захворюваності так і, особливо, потрібний об'єм зубних протезів, з ускладненням вторинного характеру.

Саме останнє ставить невідкладні питання термінового реформування системи організації надання ортопедичної допомоги даній категорії населення з обов'язковим активним їх диспансерним обліком з запровадженням пільгового протезування, приймаючи до уваги їх майбутній військовий статус та відповідальність держави за їх здоров'я.

Список літератури

1. Драгомирецкая М.С. Стоматологический статус молодежи Украины / М.С. Драгомирецкая, Т.В. Колесник, В.В. Лепский // Український стоматологічний альманах (матеріали наук.-практ.конф. з міжнародною участю. Сучасні питання ортодонції. Місце ортодонції серед стоматологічних спеціальностей. Полтава 12-13 квітня 2012 р.: тези доп.). – 2012. – Т:1 №2. – С. 54-56.
2. Кулыгина В.Н. Результаты исследования распространенности и структуры заболеваний пародонта у лиц молодого возраста / В.Н. Кулыгина, М.Аль Мохамед, Л.Л. Козлова // Український стоматологічний альманах. – 2013. – №5. – С.29-31.
3. Косоверов Ю.Е. Уровень стоматологической заболеваемости и структура заболеваний пародонта у лиц молодого возраста / Ю.Е. Косоверов // Весник стоматологии. – 2002. – №3. – С.4-5.
4. Шварцнау Е.Г. Состояние твердых тканей зубов и пародонта у студентов медицинских учебных заведений/ Е.Г. Шварцнау, И.В. Ковач// Современная стоматология. – 2015. – №3. – С.9-12.
5. Чумакова Ю.Г. Уровень гигиены полости рта и его влияние на стоматологический статус у лиц молодого возраста/ Ю.Г. Чумакова, А.В. Островский // Стоматологический журнал. – Беларусь. – 2013. – №4. – с.304-307.
6. Алимский А.В. Состояние полости рта у лиц до- и

призывного віксту ЦАО г. Москви / А.В. Алимский, Н.В. Никоненко, Е.С. Смокина // Стоматология детского возраста и профилактика. Эпидемиология. – 2007. – №4. – С.3-5.

7. **Лепский В.В.** Стоматологический статус соматически здоровых молодых людей Украины / В.В. Лепский, Т.В. Колесник, О.В. Деньга // Вісник стоматології. – 2011. – №4. – С.76-79.

8. **Моргунская В.А.** Состояние височно-нижнечелюстного сустава у лиц призывного возраста / В.А. Моргунская, Т.Б. Людчик // Стоматология. – 2011. – №2. – С. 29-34.

9. **Семенов Е.И.** Нуждаемость и обеспеченность молодого населения Украины в стоматологической помощи / Е.И. Семенов, О.Н. Сенников // Вісник стоматології. – 2016. – №3. – С.45-47.

10. **Камалов Р.Х.** Сучасний стан та перспектива розвитку організації надання стоматологічної допомоги військовослужбовцям Збройних сил України / Р.Х. Камалов // Військ. медицина України. – 2004. – №3. – С.5-11.

11. **Камалов Р.Х.** Частота уражень твердих тканин зубів і захворювань пародонту у молодого покоління Збройних сил України / Р.Х. Камалов, М.Ф. Данілевський // Військ. медицина України. – 2001. – №2. – Т.1 – С.148-152.

12. **Алимский А.В.** Показатели пораженности кариесом зубов у студентов первого курса военного учреждения / А.В. Алимский, В.Г. Никоненко, Е.С. Смолин // Стоматология для всех. – 2006. – №4. – С.54-55.

13. **Алфімов В.** Профілактика захворювань військово-службовців: проблеми та головні напрямки / В. Алфімов, Г. Гордієвська // Морська держава. – 2003. – №6. – С.16-21.

14. **Лупичева Н.В.** Эпидемиологическая обстановка по кариесу среди рядового состава военнослужащих срочной службы / Н.В. Лупичева, А.Л. Пурундчин // Новое в стоматологии. – 2005. – №5. – С.87-90.

15. **Косенко К.М.** Стоматологическая заболеваемость призывников Военно-морских сил Украины / К.М. Косенко, А.Г. Крячко // Вісник стоматології. – 2008. – 2. – С.112-118.

16. **Крячко А.Г.** Стан здоров'я ротової порожнини у військовослужбовців військово-морських сил України / А.Г. Крячко // Військова медицина України. – 2007. – Т.7. – №1. – с.23-35.

17. Стоматологические обследования: Основные методы. – Женева, ВОЗ, 1989. – 62 с.

18. Эпидемиология этиология и профилактика болезней пародонта // Доклад научной группы ВОЗ. – Женева, 1980. – 66 с.

19. Захворюваність та стан стоматологічної ортопедичної допомоги у допризовників та військовослужбовців України / С.В. Рачинський, С.А. Шнайдер, В.А. Лабунець [та ін.] // Вісник стоматології, №4 (109), т.14. – 2019. – С.57-61.

20. Анатомо-топографічна характеристика зубів і дефектів зубних рядів, що підлягають ортопедичному лікуванню у осіб призовного віку Івано-Франківської області / С.В. Рачинський, С.А. Шнайдер, О.В. Лабунець [та ін.] // Вісник стоматології. – 2019. – №2. – С.32-36.

21. Потреба та забезпеченість молодих осіб призовного віку у стоматологічній ортопедичній допомозі / С.В. Рачинський, С.А. Шнайдер [та ін.] // Вісник стоматології. – 2020. – №2 (III) т.36. – С. 59-63.

22. **Рачинський С.В.** Стан стоматологічної ортопедичної допомоги у чоловіків призовного віку Івано-Франківської області / С.В. Рачинський, С.А. Шнайдер, О.В. Лабунець, Т.В. Дієва // Матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю "Інноваційні технології в сучасній стоматології". IX Стоматологічний форум "Медвін": Стоматологія 2020 року. Івано-Франківськ, 2020. – С.115-116.

REFERENCES

1. **Dragomiretskaya M.S., Kolesnik T.V., Lepskiy V.V.** Dental status of young people in Ukraine. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah (materialy nauk.-prakt.konf. z mizhnarodnoju uchastju. Suchasni pytannja ortodontii'. Misce ortodontii' sered stomatologichnyh special'nostej. Poltava 12-13 kvitnja 2012 r.: tezy dop.)*. 2012;2(1):54-56.

2. **Kulygina V.N., Al' Mokhamed M., Kozlova L.L.** Results of the study of the prevalence and structure of periodontal diseases in young people. *Ukrai'ns'kyj stomatologichnyj al'manah*. 2013;5:29-31.

3. **Kosoverov Yu.E.** The level of dental morbidity and the structure of periodontal diseases in young people. *Vesnik stomatologii*. 2002;3:4-5.

4. **Shvartsnau E.G., Kovach I.V.** State of hard tissues of teeth and periodontal diseases in medical students. *Sovremennaya stomatologiya*. 2015;3:9-12.

5. **Chumakova Yu.G., Ostrovskiy A.V.** The level of oral hygiene and its impact on the dental status of young people // *Stomatologicheskij zhurnal. Belarus'*. 2013;4:304-307.

6. **Alimskiy A.V., Nikonenko N.V., Smokina E.S.** State of the oral cavity in persons of pre - and military age of the Cao of Moscow. *Stomatologiya detskogo vozrasta i profilaktika. Epidemiologiya*. 2007;4:3-5.

7. **Lepskiy V.V., Kolesnik T.V., Den'ga O.V.** Dental status of somatically healthy young people in Ukraine. *Visnyk stomatologii'*. 2011;4:76-79.

8. **Morgunskaya V.A., Lyudchik T.B.** Condition of the temporomandibular joint in persons of military age. *Stomatologija*. 2011;№2:29-34.

9. **Semenov E.I., Sennikov O.N.** Need and security of the young population of Ukraine in dental care. *Visnyk stomatologii'*. 2016;3:45-47.

10. **Kamalov R.H.** Current state and prospects of development of the organization of dental care for military personnel of the Armed Forces of Ukraine. *Vijs'kova medycyna Ukrainy*. 2004;3:5-11.

11. **Kamalov R.H., Danilevs'kyj M.F.** Frequency of lesions of hard tissues teeth and periodontal diseases in the younger generation of the Armed Forces of Ukraine. *Vijs'kova medycyna Ukrainy*. 2001;2(1):148-152.

12. **Alimskiy A.V., Nikonenko V.G., Smolin E.S.** Indicators of dental caries in first-year students of a military institution. *Stomatologiya dlya vsekh*. 2006;4:54-55.

13. **Alfimov V., Gordijev'ska G.** Prevention of diseases of military personnel: problems and main directions. *Mors'ka derzhava*. 2003;6:16-21.

14. **Lupycheva N.V., Purundchyn A.L.** Epidemiological situation of caries among the rank and file of conscripts. *Novoe v stomatologii*. 2005;5:87-90.

15. **Kosenko K.M., Krjachko A.G.** Dental morbidity of conscripts of the Ukrainian Navy. *Visnyk stomatologii'*. 2008;2:112-118.

16. **Krjachko A.G.** State of oral health in servicemen of the Naval Forces of Ukraine. *Vijs'kova medycyna Ukrainy*. 2007;1(7):23-35.

17. *Stomatologicheskye obsledovanya: Osnovnye metody* [Dental examinations: Basic methods]. Zheneva, VOZ; 1989:62.

18. *Epydemyologija etyologija y profylaktyka boleznej parodonta* [Epidemiology etiology and prevention of periodontal diseases]. *Doklad nauchnoj grupy VOZ. Zheneva*; 1980:66.

19. **Rachyns'kyj S.V., Shnajder S.A., Labunec' V.A., Labunec' O.V., Dijeva T.V.** Morbidity and condition of dental orthopedic care in pre-conscripts and military personnel of Ukraine. *Visnyk stomatologii'*. 2019;4(109),14:57-61.

20. **Rachyns'kyj S.V., Shnajder S.A., Labunec' O.V., Dijeva T.V., Labunec' V.A.** Anatomical and topographic

characteristics of teeth and dentition defects subject to orthopedic treatment in persons of military age in the Ivano-Frankivsk region. *Visnyk stomatologii*'. 2019;2:32-36.

21. **Rachyns'kyj S.V., Shnajder S.A., Labunec' O.V., Dijeva T.V., Labunec' V.A.** The need and provision of young people of military age in dental orthopedic care. *Visnyk stomatologii*'. 2020;2(III),36:59-63.

22. **Rachyns'kyj S.V., Shnajder S.A., Labunec' O.V., Dijeva T.V.** State of dental orthopedic care for men of military

age in Ivano-Frankivsk region. *Materialy naukovo-praktychnoi' konferencii' z mizhnarodnoju uchastju "Innovacijni tehnologii' v suchasnij stomatologii"*. IH Stomatologichnyj forum "Medvin": *Stomatologija 2020 roku. Ivano-Frankivs'k*, 2020:115-116.

Надійшла 13.08.2020

